

ДОСЛІДЖЕННЯ ВІЙСЬКОВОЇ ІСТОРІЇ НА ПВДНІ УКРАЇНИ У ХІХ – НА ПОЧАТКУ ХХ ст.: ОСНОВНІ ЕТАПИ, АВТОРИ, ТИПОЛОГІЯ

У статті досліджено процес формування військово-історичного напрямку в історіографічному процесі на території Південної України у ХІХ – на початку ХХ ст. Дослідження розгорталися у межах 3 основних етапів: перша половина ХІХ ст. – поява перших праць, накопичення джерел, перші кроки у згуртуванні вчених; 1860-ті – 1890-ті роки – вдосконалення досліджень у зв'язку з накопиченням джерел; перші 14 років ХХ ст. – найвища стадія розвитку, поява найбільш яскравих авторів. Дослідження проводилися двома групами осіб: світськими та військовими, що взаємодоповнювали один одного. Праці охоплювали усю історію від давнини до аналізу нещодавніх війн їх учасниками.

Ключові слова: військова історія, Південна Україна, наукові товариства.

Актуальність проблеми. У зв'язку з тим, що Україна останні роки перебуває у стані війни, зросла роль армії у суспільстві. Увиразився інтерес до військових аспектів історії України, що тісно пов'язані з процесом державотворення та націєтворення. Вивчення військово-історичних аспектів сприяє кращому усвідомленню сучасних стратегій у подальшій розбудові української армії, сприянню подальшому зміцненню її не лише у захисті держави, але й перетворенні на міцний цемент українського суспільства, взірць для молоді, розвитку патріотичного виховання. Суто військово-технічні аспекти завжди були тісно пов'язані з ідеологічними. Зокрема, йдеться про військово-історичні дослідження, що набули помітного значення в історіографії України в часи бурхливого розвитку історичної думки та суспільно-політичних рухів.

Аналіз останніх досліджень. У такому вигляді представлена нами тема в історіографії ще не формулювалася. У деяких працях в інших контекстах згадано про праці ряду героїв нашої статті та установи [1].

Музичко Олександр Євгенович – кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри історії України Одеського національного університету імені І.І. Мечникова, м. Одеса.

© Музичко О.Є., 2018

Метою цієї статті є аналіз процесу формування військово-історичного напрямку в історіографічному процесі на території Південної України у XIX – на початку XX ст.

Виклад основного матеріалу. У зазначений час південно-українські землі перебували у складі чотирьох великих губерній Російської імперії: Катеринославської, Херсонської, Таврійської, Бессарабської. З огляду на велике геополітичне значення для імперії (близькість Османської імперії) на цих територіях постійно дислокувалися великі військові частини, серед керівників і загалом еліти суспільства помітне місце посідали офіцери, діяло декілька навчальних військових закладів, в яких викладали видатні історики (Л.А. Смоленський, отець С.В. Петровський та ін.). Багато офіцерів були членами наукових установ і товариств головних міст цього регіону, зокрема, й історичного спрямування, а серед фахових істориків було багато вихідців з офіцерських родин. Військовий аспект історії актуалізувався у зв'язку з тим, що частина регіону була безпосереднім театром воєнних дій під час Кримської війни, а також була дуже тісно пов'язана з подіями російсько-турецької війни 1877 – 1878 років на Балканах. Військові історики разом з усією імперією відчували подих війн, що вела імперія в подальшому у Середній Азії, на Далекому Сході, в роки Першої світової війни.

Південь України постачав військових на ці війни, а також був місцем проживання ветеранів цих війн. Імперська влада прихильно дивилася на дослідження проблем з військової історії регіону, що мали сприяти увічненню «слави руської зброї», культивуванню міфу про цивілізаторську місію імперії. Втім, до початку XX ст. відповідні дослідження були переважно наслідком приватної ініціативи а не державних проектів та організацій. Лише у 1907 – 1917 роках, у часи діяльності Російського Імператорського військово-історичного товариства та його філій, почесним головою якого був імператор, а членами та покровителями – вищий генералітет та сановники, можна говорити про державну підтримку та замовлення у галузі військової історії.

У час назрівання Першої світової війни зріс попит держави на використання військово-патріотичної тематики в ідеологічних цілях, що особливо яскраво відбилася під час святкування

100-річчя війни з Наполеоном 1812 р. (культ «Вітчизняної війни», що був потім сповна запозичений та використаний комуністами у 1941 – 1945 роках).

Військово-історична тематика з'явилися одночасно з появою історичних досліджень на території Південної України, услід за археологічною. У 1834 р. в Одесі було видано працю генерала Ф. Бісмарка про кавалерію, один із розділів якої містив опис історії цього роду військ [2]. У перших хронологічних літописах із всесвітньої історії та історії Південної України лівова частка згадок відбивала військову історію.

Один із перших південноукраїнських істориків А.О. Скальковський у своїх численних працях з історії колонізації Південної України присвятив увагу двом військовим аспектам: історії українського козацтва та анексії цих територій Російською імперією. Запорозьку Січ історик сприймав як лицарів степу, військове братство, подібне до католицьких чернечо-лицарських орденів. Історик докладно описав стан військової справи в козаків та їх участь у війнах. А.О. Скальковського часто порівнюють з Геродотом та Нестором. Проте він сам уподібнював відкриття ним історії «новоросійського степу» з американським белетристом Фенімором Купером, яким захоплювався як шляхетним, майстерним поетом і літописцем степів американських [3, с. 76, 92].

Перший серед південноукраїнських істориків миколаївський морський офіцер М.М. Кумані написав великий твір з історії бойової діяльності Чорноморського флоту у 1801 – 1826 роках, проте його опублікували багато років після смерті автора у найавторитетнішому часописі імперії на морську тематику лише на початку ХХ ст. [4]. Натомість у середині ХІХ ст. набули відомості праці іншого миколаївця, військового офіцера З.А. Аркаса на ту саму тематику [5]. Початок інституційним дослідженням військової історії поклало перше в Україні наукове об'єднання істориків – Одеське товариство історії і старожилностей (ОТІС). Деякі діячі товариства мали військовий досвід. Так, С.В. Сафонов під час війни між Російською та Османською імперіями у 1828 р. був у штабі М.С. Воронцова під час осад Варни. У першому томі «Записок» було опубліковано дві статті на історико-військову тематику – С.В. Сафонова про грецький військовий полк у Криму наприкінці ХVІІІ ст. та російського історика полковника О.Д. Черткова про бойові дії військ Святослава Хороброго на Балканах.

У другій половині XIX – на початку XX ст. історичні дослідження, в тому числі військові, інтенсифікувалися. Хоча історико-військова тематика не посіла провідні позиції у дослідженнях ОТИС, на сторінках його «Записок» у цей період було опубліковано з десяток статей на військову тематику, переважно джерела та опис зброї, укріплень, біографії військових. Наприклад, професор Е. фон Штерн у 26-му томі опублікував листи свого дядька з сімейного архіву, які він надсилав з театру воєнних дій війни між Османською та Російською імперіями 1828 – 1829 років.

Історична наука в Одесі в цей час розвивалася передусім завдяки діяльності викладацького складу єдиного на півдні імперії університету в Одесі. Про відповідний інтерес професури закладу може свідчити хоча б такий приклад: у 1870 р. Рада професорів Новоросійського університету висловила зацікавлення щодо можливості придбання для університетської бібліотеки праці директора Туринського артилерійського музею Ангела Анджелуччі «Про військових людей та винаходах італійських» [6, с. 30].

Під керівництвом видатного антикознавця та візантиніста професора Ф. І. Успенського його учні А. Г. Готалов-Готліб та Ф. В. Режабек написали дослідження на військову тематику, відповідно – про військовий устрій Візантійської імперії та Маркоманські війни. А. Г. Готалов-Готліб за свою студентську роботу отримав золоту медаль, але вона не була надрукована. Про її зміст відомо з відгуку професора. Автор присвятив увагу військовому устрою не лише Візантії, але й Римській імперії загалом, з огляду на очевидний генетичний зв'язок між ними. Він дійшов висновків про те, що послаблення місцевих міліцій призвело до військової слабкості імперії, незважаючи на утримання великої армії. Автор висвітлив склад та озброєння візантійської армії. У 5-му, останньому, розділі він розглянув «теми (фемі)» – військово-адміністративні округи. Сам Ф. І. Успенський теж працював над цією темою, що й втілюється в його великій статті 1900 року та у подальшій фундаментальній праці «Візантійська імперія».

Ф. В. Режабек захистив свою роботу як магістерську дисертацію та став приват-доцентом Новоросійського університету.

У праці, що була присвячена війнам II ст. н.е. між Римською імперією та германцями, він докладно висвітлив перебіг битв та політичні обставини війн [7]. У його подальших планах, які він частково висловив в одній зі статей, було дослідження військової справи у Візантійській імперії. Зокрема, Ф. В. Режабек виокремив у військовій історії Візантії 3 періоди: V-VII ст.; VII – XII ст.; XII ст. – XV ст. [8, с. 3].

У 1898 р. під керівництвом Е. фон Штерна М. І. Мандес захистив магістерську дисертацію про війни між Месенією та Спартою у VIII та V століттях до н.е. Автор проаналізував джерела з метою відділити перекази від справжніх фактів, встановлюючи подієву канву війн. У подібному стилі була виконана студентська робота, що здобула золоту медаль, М. Завадського, присвячена захопленню донськими та українськими козаками Азову в турків та його обороні. Такі епізоди військової історії як Косівська битва 1389 р., Семирічна війна в Європі у XVIII ст., війна між Французькою та Російською імперіями 1812 р. у різних аспектах були висвітлені у працях професорів Новоросійського університету О. О. Кочубинського, А. В. Флоровського, Є. М. Щепкіна.

О. О. Кочубинський видав фундаментальну працю про політико-дипломатичні аспекти війни між Османською та Російською імперіями 1735 – 1739 років, за що отримав престижну премію Санкт-Петербурзької Академії наук. Є. М. Щепкін докладно описав лицарство як соціальне явище доби середньовіччя. При тому він зупинився і на військових аспектах: військовій обрядності та озброєнні [9]. Декілька статей на військову тематику опублікував учень І. А. Линниченка, у подальшому видатний історик, М. Є. Слабченко. Професор міжнародного права І. О. Івановський наводив історичні приклади, розповідаючи про генезу права війни другої половини XIX ст. [10].

На засіданнях Історико-філологічного товариства при університеті питання військової історії торкалися О. І. Маркевич та вже згадані М. І. Мандес, Є. М. Щепкін та Ф. В. Режабек. У 1909 р. це товариство організувало 3 лекції про Полтавську битву з нагоди її 200-річчя, що прочитали викладачі військових закладів міста отець С. В. Петровський та офіцери П. М. Андріанов та А. М. Назаров.

Охоче свої шпальти для публікацій на військову тематику надавала одеська преса. У 1889 р. редактор «Одесских новостей», один з провідних членів Одеського відділення Російського технічного товариства, О.П. Старков написав статті про історію артилерії та розвиток військової думки у Китаї. У 1890 р. в «Одесском вестнике» невідомий автор підтримав ініціативу видання словника старовинної російської військової термінології [11]. Про інтерес до військової тематики свідчить видання в Одесі перекладів на російську мову праць класичних античних та західних авторів про війни. Інтерес до батальної теми стимулювали дві одеські виставки картин знаменитого художника-баталіста В.В. Верещагіна.

Закономірно, що основний внесок у розвиток дослідження військової історії зробили діючі та відставні офіцери. Великий імпульс їх студіям надала Кримська війна, що ще довго після завершення була головним елементом тогочасної військової «сучасної історії». Вже у 1858 р. в Одесі з'явилася полемічна та апологетична стаття генерала Ф. К. Затлера на критику кримської кампанії. Наприкінці 1860-х років в «Одесском вестнике» розгорнулася полеміка між двома відставними офіцерами, учасниками Кримської війни, про дії російської армії під час цієї війни. Член ОТС М.Б. Герсеванов критично поставився до дій російських воєначальників. Йому заперечував генерал С.П. Бутурлін [12].

Ця традиція обговорення по гарячих слідах подальших війн з використанням додаткових дотичних історичних прикладів у працях офіцерів продовжилася щодо війни на Балканах між Російською та Османською імперіями 1877-1878 років, англо-бурської війни, греко-турецької війни 1897 р. (битва під Велестино), агресії Російської імперії проти Хівінського ханства, російсько-японської війни 1904 – 1905 років та Першої світової війни [13]. На початку ХХ ст. штабс-капітан Михайло Сергійович Галкін видав працю про військово-історичні пам'ятки Ізмаїла [14].

У перші роки ХХ ст. найпомітнішим офіцером в Одесі, який досліджував військову історію, був ад'ютант штабу в Одеському військовому окрузі, Володимир Михайлович Черемісінов. Свої головні праці він видав у чині капітана, а згодом дослужився до полковника. У 1902 р. була видана його праця про військово-історичні події на території Дніпро-Бузького лиману, головним

чином історія Очакова та Кінбурна. Автор не лише наводив цифри та описував битви, але й робив чіткі висновки про ті уроки, які можна зробити на основі знання про них [15]. У 1904 р. були видані дві праці. Одна з них була присвячена дуже поширеному у той ювілейний рік сюжету про дії артилерійської батареї О.П. Щоголева у 1854 р. проти англійської ескадри. Ця дрібна подія, що не мала жодного військово-політичного значення, була роздута імперською ідеологічною машиною з метою пропаганди патріотизму. Більш оригінальною була праця з оглядом участі Одеси у низці військових конфліктів кінця XVIII – першої половини XIX ст. [16]. Праця містила також опис військово-історичних пам'яток Одеси, документи, вірші. В.М. Черемісінов робив висновки, що попри те, що Одеса достатньо рано втратила значення військово-морської бази, вона зберігала у собі бойовий дух, що дозволило їй у важкі часи знову проявити військову звитягу. Окрім цих праць офіцер дописував на ті самі теми у пресі [17].

Ще більш активну діяльність дещо пізніше за В.М. Черемісінова розгорнув член ОТС, викладач Одеського військового училища, полковник Павло Маркович Андріанов. Він був автором численних брошур, в яких виходив далеко поза межі Одеси, описуючи загалом Північну війну, добу Наполеонівських війн тощо. Але, ясна річ, у центрі його уваги була історія російської армії. Звертався він у піднесеному дусі й до історії українського козацтва [18].

У 1909 р. в Одесі було відкрито відділення Російського військово-історичного товариства. І хоча воно поступалося Київському відділенню в інтенсивності та результативності праці, воно теж перетворилося на помітний осередок культурного життя Півдня України. До роботи Одеського відділення були залучені офіцери з інших південноукраїнських міст. Результатом діяльності військових було видання низки історій окремих полків. Але ці сюжети вимагають більш докладного аналізу і будуть розглянуті нами в інших статтях.

На той час історичні дослідження, в тому числі на військову тематику, поза межами Одеси були зосереджені головним чином в архівних комісіях, фактично загальних історико-наукових товариствах, – Катеринославській (КВАК) та Таврійській (ТВАК) військово-архівних комісіях. У Катеринославі на початку XX ст.

військові зв'язки козаків у боротьбі з османами та татарами вивчав та популяризував Д. І. Яворницький. На сторінках «Летописи» КВАК було оприлюднено 11 текстів на військово-історичну тематику. 5 з цих публікацій належать перу одного з провідних членів комісії підполковнику Володимиру Дмитровичу Машукову. Ще одним військовим, який посідав лідерські позиції у розвитку історичної думки у Катеринославі, був підполковник Олександр Григорович Авчинников. Він керував полковим музеєм 134-го Феодосійського піхотного полку, видавав адрес-календар «Приднепровье», був членом КВАК та Російського військово-історичного товариства. Серед численних праць О.Г. Авчинникова є біографії військових, зокрема, героя оборони Порт-Артура 1904 р. Р.С. Кондратенко [19].

Найбільшу кількість військово-історичних статей ми зафіксували в «Известиях» ГВАК – 20. Лише одна з цих статей належить військовому – відомому петербурзькому офіцеру та вченому Г. С. Габаєву. Природно, що кримських істориків переважно цікавили сюжети, пов'язані з долею Крима, зокрема, участь кримських татар у російській армії. У Чорноморському флоті на початку ХХ ст. служив член ОТС, лейтенант Петро Іванович Белавенець. З під його пера вийшли праці про адмірала П.С. Нахімова та військово-морську історію Очакова [20].

В інших містах Півдня України не утворилося помітних організаційних центрів дослідження військової історії. Проте й тут серед військових та цивільних був значний інтерес до військової історії. Артефакти зброї збирав та зберігав у міському музеї найвидатніший херсонський історик В. І. Гошкевич. У Херсоні О.О. Русов написав нарис про взяття російськими військами Очакова у 1788 р., що був опублікований у «Київській старовині». В Єлисаветградському кавалерійському юнкерському училищі у 1860-х роках викладав знайомий Т.Г. Шевченка, підполковник Микола Дементійович Новицький. У 1865 р. в Одесі були видані лекції М.Д. Новицького про тактику «малой війни» (дії невеликими силами з метою вимотати ворога з елементами партизанської війни), що він читав у Єлисаветградському училищі. Виклад своєї основної теми автор майстерно переплітав з численними історичними прикладами. Так, ілюструючи тезу про необхідність тримати в авангарді армії хоча б невелику кількість кавалерії, лектор наводив кілька прикладів діяльності

Наполеона Бонапарта [21, с. 113]. Військова тематика була широко представлена під час проведення популярних лекцій. Так, у Миколаєві у 1900 р. на офіцерських зборах 58-го піхотного Празького полку штабс-капітан Белявський прочитав повідомлення «Осінні походи 1813 року» [22].

Висновки. Військово-історичні дослідження на Півдні України розгорталися у межах трьох основних етапів: перша половина XIX ст. – поява перших праць, накопичення джерел, перші кроки у згуртуванні вчених; 1860-ті – 1890-ті роки – вдосконалення досліджень у зв'язку з накопиченням джерел; перші 14 років XX ст. – найвища стадія розвитку, поява найбільш яскравих авторів.

Дослідження проводилися двома групами осіб: світськими та військовими. Перші, як переважно фахові історики, дивилися на військову історію як частину загальної історії, військово-технічні, стратегічно-тактичні аспекти військової тематики мали для них вторинне значення, а другі переважно обмежувалися фактажем і розглядали військову історію як «річ в собі». Таким чином, дослідження пройшли шлях від індивідуальних зусиль до колективних. Ідеологією більшості праць та доповідей на військову тематику був російсько-імперський патріотизм, особливо тих, що з'явилися під ювілеї (Вітчизняної війни 1812 р., Полтавської битви і т.д.). Проте уславлення військових звитяг русів і козаків не суперечило національній українській історіографії, що виростала з рамок імперської, перетинаючись з нею. За територіальним охопленням дослідження можна поділити на локальні, або вітчизняні (певною візитною карткою Півдня України стали вивчення військової справи у Запорізькій Січі, що була розташована колись на цій території) та всесвітня історія. Певну екстериторіальність мали історії полків, видані на Півдні, що були, зокрема, присвячені змінам в їх дислокації, участі у бойових діях, що часто охоплювали величезні території. Переважно військові дослідження на території Південної України розгорталися зусиллями місцевих вчених. Однак у місцевих виданнях взяли участь і вчені з поза меж Півдня. Хронологічно праці на військово-історичну тематику охоплювали усю історію від давнини до жанру, який можна визначити новомодним поняттям «сучасна історія», адже йшлося про аналіз нещодавніх війн (Кримської, російсько-японської) їх учасниками, які

використовували як свої спогади, так і спогади інших осіб і документи, тобто працюючи вже як історики. Праці тогочасних південноукраїнських істориків війська і сьогодні впливають на відповідні студії, містячи унікальні фактичні матеріали. Не втратили цінності і деякі узагальнення та оцінки з боку тогочасних вчених, хоча вони часто потребують переосмислення та переміщення у сучасний історіографічний та громадський контекст, що й має бути одним із завдань сучасних істориків.

1. *Фаримець А.М.* Машуков – діяч Катеринославської ученої архівної комісії / А.М. Фаримець // 3 минувшини Подніпров'я (Зб. мат. Наук. конф., присвяченої Міжнародному дню музеїв, 17 травня 1994 р.). – Дніпропетровськ: ВПОП “Дніпро”, 1995. – С.60–63; *Гордієнко Д.* Професор Франц В'ячеславович Режабек: біоісторіографічний нарис // Ніжинська старовина. Вип. 2 (5). Ніжин, 2006. – С. 3-14; Машталір В.В. Деякі аспекти діяльності Военно-історичного товариства Російської імперії / В.В. Машталір // Питання історії науки і техніки. – 2015. – № 3. – С. 60-66;

2. *Бисмарк Ф.* Мысли о кавалерийской тактике: Пер. с нем. / Соч. ген. гр. Бисмарка. – Одесса: Гор. тип., 1834. – [6], IV.– 291 с.

3. *Скальковський А.О.* Історія Нової Січі, або останнього коша Запорозького / А.О. Скальковський. – Дніпропетровськ, 1994. – 678 с.

4. *Кумани Н.М.* Действия Черноморского флота в царствование Александра I с 1801 по 1826 г. // Морской сборник. – 1900. – № 10–12.

5. З.А. Морское сражение у мыса Калиакрии, 31 июля 1791 года, между русским и турецким флотами // Одесский вестник. – 1852. – 15 октября.

6. Протоколы заседания совета Императорского Новороссийского университета за 1870 год. – Одесса, 1879. – 125 с.

7. *Режабек Ф. В.* Маркоманские войны. – Одесса: тип. Штаба Округа, 1895. – 223 с.

8. *Режабек Ф.В.* О разработке некоторых отделов Византийской истории (отчет о заграничной командировке летом 1904 г.) // Записки Новороссийского университета. – 1905. – Т. 100. – Ч. 2. – С. 1-36.

9. *Щепкин Е.Н.* Рыцарство // Энциклопедический словарь Брокгауза и Ефрона. – Т. XXVII: Розавен – Репа. – 1899. – С. 458-462.

10. *Ивановский И.А.* Женевская конвенция 10 (22) августа 1864 г. и право войны /И.А. Ивановский. – Одесса: тип. Окр. шт. Одес. воен. окр., 1891. – [2], 106, III с.

11. Несколько слов о нашей старинной военной письменности (По вопросу об издании словаря наших старинных военно-технических слов) // Одесский вестник. – 1890. – 18 июня.

12. *Затлер Ф.К.* Замечания на статью, помещенную в 52-м номере "Русского инвалида" 1858 года, под названием: "Содержание войск в Новороссийском крае, основываясь на примерах из минувшей войны" / Ф. Затлер. – Одесса: Гор. тип., 1858. – [2], 46 с.; Одесский вестник. – 1867. – 1 августа; 1868. – 7 мая.

13. *Гроссул-Толстой П.Л.* Дела русского оружия и политики в Средней Азии: По поводу войны России с Хивою. – Одесса, 1871. – 22 с.; *Быковский Н.* Начало Русско-японской войны / Н. Быковский. – Одесса: тип. "Рус. речи", 1911. – 32 с.; *Павлович М.П.* Что доказала Англо-бурская война?: (Регулярная армия и милиция в соврем. обстановке) / М. Павлович. – Одесса, 1901. – 44 с.; Сражение при Велестино : (Из дневника рус. волонтера): С портр. и биогр. ген. Смоленского. – Одесса, 1897. – 16 с.

14. *Галкин М.С.* Измаил и его военно-исторические памятники / М.С. Галкин. – Одесса: типо-лит. Штаба Одес. воен. окр., 1902. – 92 с.

15. *Черемисинов В.М.* Военно-исторический очерк Днепровско-Бугского лимана: Сообщ., прочит. офицерам Одес. гарнизона / В.М. Черемисинов. – Одесса: тип.-лит. Штаба Одес. воен. окр., 1902. – [4], IV, 57 с.

16. *Черемисинов В.М.* Одесса в истории русских войн: К 50-летию Крым. войны / В.М. Черемисинов. – Одесса : тип. Штаба Одес. воен. окр., 1904. – [4], 220 с.

17. *Черемисинов В.М.* Забытый трофей (Историческая справка из архива бывшего Новороссийского и Бессарабского генерал-губернатора) // Одесские новости. – 1903. – 13 марта. – № 68.

18. *Андрианов П.М.* Обзор русских войн / П.М. Андрианов. – Одесса: тип. Акц. Юж.-рус. о-ва печ. дела, 1908. – 72 с.; *Андрианов П.М.* Славное низовое запорожское войско / П. Андрианов. – Одесса : тип. Акц. Юж.-рус. о-ва печ. дела, 1910. – 30 с.

19. *Авчинников А.Г.* Геройские подвиги добровольца В.И. Илличевского / А.Г. Авчинников. – Екатеринослав, 1908. – 20 с.; *Авчинников А.Г.* Народный герой Роман Исидорович Кондратенко: Ил. очерк всей жизни ген.-лейт. Р.И. Кондратенко, основ. на его собств. письмах, дневнике и воспоминаниях близких родных и сослуживцев / А. Авчинников. – Екатеринослав, 1909. – 64 с.

20. *Белавенец П.И.* Адмирал Павел Степанович Нахимов: Рассказ для ниж. чинов к столет. юбилею дня рождения адмирала / П.И. Белавенец. – Севастополь: типолит. Д.О. Харченко, 1902. – 172, [3] с.; *Белавенец П.И.* Очаков: Крат. ист. очерк воен. действий рус. мор. и сухопут. войск у стен Очак. твердыни по случаю спуска в высочайшем присутствии крейсера 1 ранга "Очаков" при Лазар. адмиралтействе Севастоп. порта 21 сент. 1902 г. / П.И. Белавенец. – Севастополь: изд. при содействии Севастоп. порта, 1902. – [6], 104 с.,

21. *Новицкий Н.Д.* Лекции малой войны, читанные в Елисаветградском офицерском квалерийском училище подполковником Генерального штаба Н.Д. Новицким. - Одесса: тип. Л. Нигче, 1865. - VII, [3], 319 с.

22. Южанин. – 1900. – 1 ноября. – № 244.

Надійшла до редколегії 18.08.2018 р.

Muzychko O.

STUDY OF MILITARY HISTORY IN SOUTHERN UKRAINE IN THE XIX – AT THE BEGINNING OF XX CENTURIES: MAIN STAGES, AUTHORS, TYPOLOGY

The purpose of this article is to analyze the process of formation of the military-historical direction in the historiographical process on the territory of Southern Ukraine in the second half of the nineteenth and early twentieth centuries. The research was conducted by two groups of people: secular and military, mutually complementing each other. Chronologically, works on military-historical subjects covered the entire history from antiquity to the genre, which can be defined by the newfangled concept of "modern history", since it concerned the analysis of recent wars (Crimea, between Russian and Japanese empires) by their participants, who used their memories as well and memories of other people and documents, that is, working as historians.

Keywords: military history, Southern Ukraine, scientific societies.